بررسی مبانی فقهی بیمه سپرده‌های بانکی

دکتر تقی ابراهیمی سالاری[۱]، فاطمه گریوانی[۲]، فاطمه کریم پور[۳] و منصوره وکیل[۴]

چکیده

نظر به پیدایش بحران‌های مالی در سطح اکثر کشورها، راهکارهایی که بتواند بخش مالی را ثبات بیشتری ببخشد و به حل بحران‌ها و یا جلوگیری از بروز آن‌ها کمک نماید حائز اهمیت است. سیستم بانکی نقش مهمی را در توسعه اقتصادی کشورها ایفا می‌کند. لذا ثبات سیستم بانکی می‌تواند نقش بسزایی در ثبات اقتصادی داشته باشد. برای این منظور سیستم بیمه سپرده‌ها اخیراً مورد توجه قرار گرفته است. از آن جا که ما ملزم به رعایت شریعت در تمامی امور هستیم بررسی مبانی فقهی این نوع بیمه امری ضروری است. در این مقاله ابتدا امکان تطبیق بیمه سپرده بر عقود معهوده شرعی مانند صلح ضمان و هبه و سپس به عنوان عقدی مستقل بررسی شده و اشکالات وارد بر آن مانند شبه ربا، شبه قمار و.. نیز پاسخ داده شده است. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد نظام‌های بیمه سپرده می‌توانند به عنوان بخش مکمل شبکه ایمنی، به حفظ ثبات مالی کمک کنند و از این رو، بانک‌ها را قادر به مداخله در رشد اقتصادی و پشتیبانی موثر از آن سازند. اما برای برقراری یک نظام کارآمد و معتبر، بیمه سپرده باید در راستای شرایط حاکم بر کشور تعیین شود با توجه به بررسی‌های انجام گرفته، به نظر نمی‌رسد، اشکالی بر بیمه سپرده به عنوان یکی از عقود معهوده شرعی مانند ضمان، هبه و صلح و همچنین به عنوان عقدی مستقل وارد باشد.

کلید واژگان: بحران مالی، بیمه سپرده، ضمان، صلح، هبه، عقد مستقل

مقدمه

در دنیای امروز به دلیل تاثیر بخش مالی در فعالیت‌های اقتصادی و رفاه مردم، سلامت بخش مالی کشورها نقش حیاتی دارد. نظر به پیدایش بحران‌های مالی در سطح اکثر کشورها اعم از توسعه یافته و توسعه نیافته راهکارهایی که بتواند بخش مالی را ثبات بیشتری ببخشد و به حل بحران هاویا جلوگیری از بروز آن‌ها کمک نماید حائز اهمیت است.

از طرف دیگر اهمیت سپرده گذاری از جهات مختلف بر هیچ کس پوشیده نیست. با افزایش سپرده گذاری قدرت وام دهی بانک‌ها افزایش یافته و بانک‌ها می‌توانند از محل پس اندازهای جمع آوری شده وام‌های بیشتری در جهت امور تولیدی و سرمایه‌گذاری تأمین کنند و موجبات رشد و توسعه هر چه بیشتر را فراهم آورند. از سوی دیگر سپرده‌گذاری مردم در بانک‌ها از حجم پول در گردش کاسته و باعث کاهش نرخ تورم و در نتیجه افزایش قدرت خرید مردم و رفاه بیشتر می‌گردد.

در مقابل اندک بی‌اعتمادی به نظام بانکی به ویژه بانک‌های خصوصی، باعث هجوم سپرده‌گذاران برای خروج سپرده‌هایشان از بانک‌ها خواهد شد و این رویکرد قطعاً به ورشکستگی بانک‌ها خواهد انجامید؛ شرایطی که برای بازارهای مالی یک اقتصاد می‌تواند فاجعه‌ای فراموش نشدنی باشد. برای کاهش این دل نگرانی‌ها و جلب اعتماد عمومی از یک طرف و قرار دادن تکیه‌گاهی مطمئن برای نظام بانکی در مواقع بحرانی و حساس یک مکانیسم قوی بیمه‌ای باید در چرخه اقتصاد بانکداری وارد شود تا اولاً: بانک‌های غیر دولتی نیز توان جذب مشتریان و توان رقابت با بانک‌های دولتی را داشته باشند؛ ثانیاً: تحت شرایط بحرانی مردم جهت برداشت پول خود سریعاً به بانک‌ها هجوم نیاورند؛ ثالثاً: در دراز مدت بازار مالی کشور از ثبات مالی نسبتاً خوبی برخوردار باشد.

سابقه تحقیقات و مطالعات انجام گرفته

پژوهشکده بیمه وابسته به بیمه مرکزی جمهوری اسلامی ایران گزارش موردی ۴۳ را تحت عنوان بیمه سپرده در سال ۱۳۸۸ منتشر کرده است. این گزارش ترجمه دوستی، محمدزاده و شجاعی می‌باشد. در فصل اول این گزارش به بررسی ضرورت اجرای بیمه سپرده، طراحی خصوصیات یک نظام بیمه سپرده و نحوه تأمین مالی بانک پس از ورشکستگی و پیش از آن پرداخته است. و در فصل دوم راهنمای **FDIC**[۵] را برای پوشش بیمه سپرده معرفی کرده است.

---

[۱] استادیار گروه اقتصاد دانشگاه فردوسی
[۲] کارشناس ارشد اقتصاد دانشگاه فردوسی
[۳] کارشناس ارشد اقتصاد دانشگاه فردوسی
[۴] کارشناس ارشد اقتصاد دانشگاه فردوسی

Email: ebrahimi_t@yahoo.com,
Email: fgrivani@gmail.com,

[5] Federal Deposit Insurance Corporation

پایان‌نامه‌ای در دانشگاه امام صادق (ع) تحت عنوان امکان سنجی بیمه سپرده در نظام مالی جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۸۷ توسط یوسفی تدوین شده است. در این تحقیق ابتدا به توضیح و تبیین مکانیزم بیمه سپرده با توجه به روش‌های معمول و شناخته شده در جهان پرداخته شده و سپس با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی امکان به‌کارگیری این مکانیزم از حیث ابعاد فقهی، اقتصادی و حقوقی بررسی شده است .

افشاری و یزدان‌پناه (۱۳۸۸) تأثیر سیستم بیمه سپرده صریح بر وقوع بحران‌های بانکی در کشورهای در حال توسعه را بررسی کرده و نشان دادند که سیستم بیمه سپرده صریح، احتمال وقوع بحران بانکداری را افزایش می‌دهد و هرچه که سطح پوشش بیمه سپرده‌گذاران گسترده‌تر باشد و این سیستم تأمین وجه شده باشد و عضویت در آن اختیاری باشد و نیز در جایی که توسط بخش دولتی به جای خصوصی اداره شود این احتمال افزایش می‌یابد.

فرجی و آقایی پور (۱۳۸۴) در مقاله راهکارهای ارائه بیمه سپرده‌ها در ایران با اتکا به تجارب کشورهای دیگر به بررسی بیمه سپرده و فواید آن در بانکداری کشورهای گوناگون و به ویژه بانکداری خصوصی می‌پردازد. در ادامه مقاله تجربه بیمه‌های سپرده در کشورهای ایالات متحده امریکا، آلمان فدرال و بلغارستان را بررسی می‌کند و در پایان راهکارهایی جهت ارائه مطلوب بیمه سپرده در ایران پیشنهاد می‌دهد.

سپرده

سپرده عبارت است از تعهد پرداخت اصل و سود اسمی متعلق به آن. در سپرده پس انداز تاریخ باز پرداخت باید مشخص باشد اما موجودی‌های حساب‌های جاری و یا حساب‌های سپرده دیداری توسط مشتری عندالمطالبه هستند.

خصیصه سپرده‌ها این است که برای این حساب‌ها بازار ثانویه وجود ندارد و در برخی کشورها بانک‌ها بنا به قانون جهت سپرده‌ها اجازه ندارند که دارایی خود را (مگر نزد بانک مرکزی) برای دریافت پول گرو بگذارند. این ویژگی باعث می‌شود که سپرده‌گذاران به محض احساس خطر سریعاً پول خود را از بانک بیرون بیاورند مخصوصاً در مورد سپرده‌های دیداری.

ریسک‌هایی که سپرده‌ها با آن مواجه‌اند:

ریسک اعتباری (خطر نکول) : بزرگ‌ترین ریسکی که بانک‌ها با آن روبرو می‌باشند ریسک اعتباری است که در آن وام گیرنده از اجرای تعهد خود در مورد باز پرداخت وام خودداری نماید .که از دلایل عمده این نوع ریسک اعطای وام‌های بزرگ به افراد یا گروه‌ها می‌باشد.

ریسک نرخ بهره (خطر تأمین مالی) : مثلاً می‌توان نهاد مالی را عنوان کرد که در کوتاه مدت وام گرفته (برای یک سال) و در بلند مدت برای فرضاً ۱۲ سال سرمایه گذاری کرده است .این سیاست از کاهش نرخ بهره سود خواهد برد اما اگر نرخ بهره افزایش یابد زیان خواهد دید.

خطر نقدینگی : این خطر ناشی از برداشت سریع پول از حساب‌ها و در مقابل نبود نقدینگی کافی در بانک به دلیل بلند مدت بودن وعدم وجود بازار ثانویه برای دارایی‌های بانکی رخ می‌دهد.

خطر بازار :در نتیجه تغییر در قیمت دارایی‌ها و بدهی‌های بانک صورت می‌گیرد .

خطر عملیاتی : این ریسک زمانی رخ می‌دهد که سیستم مدیریتی و کنترلی بانک دچار مشکل شود یکی از جنبه‌های این ریسک از کار افتادن سیستم‌های رایانه‌ای به هر دلیل می‌باشد.

خطر تغییر در نرخ ارز : که ارزش دارای ها یا بدهی‌ها و توانایی وام گیرنده‌های آن‌ها را در جهت باز پرداخت وام کاهش می‌دهند .

خطر تغییر در قوانین و روش‌های اداری : با تغییر سریع قوانین ،سیاست‌ها و آیین نامه‌ها ،بانک‌ها دچار مشکل می‌شوند.(سعید شیخانی ،۵۰-۴۷)

بیمه سپرده‌ها

بیمه سپرده‌ها تضمینی است که طبق آن در صورت وقوع بحران مالی کل و یا بخشی از اصل و سود حسابی که تحت حمایت قرار گرفته است به صاحب حساب پرداخت می‌گردد.

این تضمین می‌تواند به دو صورت علنی و صریح و یا ضمنی مطرح گردد.در سیستم بیمه سپرده علنی یک چارچوب مشخص وطراحی شده وجود دارد که باعث افزایش اعتماد به این نوع سیستم در مقایسه با سیستم ضمنی می‌شود.علاوه بر آن در سیستم بیمه ضمنی هزینه‌ها بر عهده دولت بوده و در عمل این سیستم بیشتر به نفع بانک‌های بزرگ است در حالی که در سیستم علنی خود بانک‌ها هزینه‌ها را پوشش می‌دهند.

بیمه سپرده نخستین بار در سال۱۹۳۳ در ایالات متحده مطرح شد .در سال ۱۹۳۳سیستم فدرال-ایالتی موفق نشد از آشفتگی بانکی جلوگیری کند،طی این آشفتگی بانکی ۴۰۰۴ بانک با متوسط سپرده ۹۰۰۰۰۰دلار ورشکست شدند،در نتیجه قانون بیمه سپرده گلس استیگال در ژوئن ۱۹۳۳ تصویب شد. به موجب این قانون شرکت بیمه سپرده فدرال تشکیل شد و به این شرکت اختیار قانونمند کردن و نظارت بر بانک‌های ایالتی غیر عضو داده شد. این شرکت یکی از آزمون‌های بزرگ خود را در اواخر دهه ۱۹۸۰ و اوایل دهه ۱۹۹۰ در طول بحران مؤسسات وام و پس انداز پس داد.

در سال‌های اخیر تعداد کشورهایی که سیستم بیمه سپرده را استقرار بخشیدند یا در حال استقرار آن هستند با سرعت زیادی افزایش یافته است.در سال ۲۰۰۵،۱۸ کشور نوع علنی برنامه‌های تضمینی سپرده را تاسیس کرده بودند که این تعداد در سال ۱۹۷۴ تنها ۱۲ کشور بوده است .دهه ۹۰ میلادی زمان

رشد منحصر به فرد و سریع بیمه سپرده در بین کشورهای در حال توسعه آسیایی و آفریقایی و اقتصادهای در حال گذار اروپای مرکزی و شرقی بوده است. (دوستی و همکاران :۷،۱۳۸۸)

سیستم بیمه سپرده در کشور ژاپن در سال ۱۹۷۱ طراحی شد که هدف از ایجاد چنین سیستمی حمایت از سپرده گذاران و ثبات نظام مالی کشور در برابر افزایش رقابت در بخش مالی بود .این سیستم توسط موسسه تخصصی بیمه سپرده‌ها طراحی گردید و سهامداران موسسه وزارت مالیه ژاپن بانک مرکزی مؤسسات خصوصی بودند .از ویژگی‌های این سیستم عضویت اجباری کلیه مؤسسات سپرده پذیر در آن بود و مهم‌ترین وظیفه موسسه دریافت حق بیمه و پرداخت به سپرده گذاران مؤسسات بیمه ورشکسته بود.در سال ۱۹۹۷ دهمین بانک بزرگ ژاپن و چهارمین موسسه بزرگ اوراق بهادار و بزرگ‌ترین شبکه بیمه عمر این کشور ورشکست شدند که در نهایت این عوامل باعث شد تا در اواخر سال۱۹۹۸ یک شبکه علنی وظیفه نظارت بر ریسک بانک‌ها و در صورت ضرورت افزایش سرمایه بانک‌ها را به عهده بگیرد این شبکه همان سیستم بیمه سپرده‌های ژاپن بود.

موسسه بیمه سپرده کانادا (**CDIC**[1]) در سال ۱۹۶۷تشکیل گردید و هدف از ایجاد این موسسه بیمه نمودن سپرده‌های مشتریان بانک‌ها و مؤسسات امانی و شرکت‌های وام در برابر ضررهای ناشی از ورشکست شدن مؤسسات مزبور بود .موسسه بیمه سپرده کانادا از سه معاونت مالی واداری، معاونت بیمه و ارزیابی ریسک و معاونت عملیاتی تشکیل می‌گردد (شیخانی:۱۳۷-۱۳۸۵،۱۴۱).

بررسی روند توسعه اقتصادی کشورهایی مانند آمریکا نشان می‌دهد که در این کشورها ابزار و ارکان بازارهای پول و سرمایه (بازارهای مالی)هماهنگ با توسعه این بازارها شکل گرفته و در هر مقطع زیر ساخت های لازم برای ایجاد و استفاده از آن‌ها بوجود آمده است .شکل گیری شرکت بیمه سپرده فدرال نیز از این امر مستثنا نبوده است.این شرکت از زمان تاسیس خود تاکنون تغییرات زیادی را پشت سر گذاشته و به تبع آن زیر ساخت های قانونی و اقتصادی مرتبط با آن نیز تغییر کرده‌اند .از این رو شاید بتوان گفت آنچه بیش از ایجاد این موسسه یا مؤسساتی از این نوع اهمیت دارد شرایط و بستری است که بنگاه و مؤسسات مالی در آن فعالیت می‌کنند .اصولاً در سیستم مالی و پولی آنچه بیش از هر چیز دیگر و حتی بیش از ابزار و ارکان مالی اهمیت دارد ساختار و چارچوبی است که سیستم بر آن بنا شده و در قالب آن فعالیت می‌کند.

نظام بیمه سپرده ها در آلمان به صورت طرح های منطقه‌ای بیمه سپرده از دهه ۱۹۵۰مرسوم بوده‌اند .با این حال وقوع بحران **Harstar** در سال ۱۹۷۴باعث شد تا طرح عمده بیمه سپرده‌ها در آلمان ایجاد گردد.(فرجی،۱۳۸۴)

مبانی فقهی بیمه سپرده

با توجه به عقاید و لزوم پایبندی به شریعت در تمام امور بررسی مبانی فقهی این نوع بیمه که طی سال‌های اخیر مورد توجه بسیار قرار گرفته ضروری به نظر می‌رسد .

بیمه به مفهوم کنونی و قوانین و مقررات آن از جمله پدیده‌های غربی است که در آغاز از طریق بازرگانی و حمل و نقل دریایی به کشورهای اسلامی وارد شده است.با ورود بیمه به کشورهای اسلامی به وسیله شرکت‌های بیمه خارجی که اغلب آمریکایی و اروپایی بودند،مشکل تطبیق با موازین فقهی مطرح شد و موجب گردید که فقهای اسلامی در مقام تجزیه و تحلیل بیمه و تطبیق آن با مقررات و موازین اسلامی برآیند(عرفانی:۲، ۱۳..)

فتاوای فقها در مورد بیمه متفاوت است ،در بین فقهای اهل سنت نظریه عدم مشروعیت بیمه طرفداران زیادی دارد، در مقابل تمامی فقهای شیعه بیمه را مشروع دانسته و تنها برخی از انواع بیمه بازرگانی(بیمه عمر)مورد تردید قرار گرفته است.

در بین موافقان مشروعیت بیمه،برخی از فقها بیمه را از نوع عقود معهوده شرعی همچون ضمان و صلح یا هبه و گروهی نیز آن را عقدی مستقل دانسته‌اند.

در ابتدا به بررسی امکان تطبیق بیمه سپرده بر عقود معهوده پرداخته و سپس آن را به عنوان عقدی مستقل نیز مورد بررسی قرار می‌دهیم.

ضمان

از جمله عقود شناخته شده شرعی ،عقد ضمان است که شامل "ضمان مالی" ضمان و حواله و"ضمان نفس یا کفالت"می‌شود .واژه ضمان یا کفایت در لغت عربی به صورت مترادف استعمال شده است و"ضامن،کفیل و زعیم" را به یک معنی گرفته‌اند."عقد ضمان "عمدتاً قراردادی" تبرّعی[2]" است که افراد برخوردار و ثروتمند یا افراد موجه از نظر اجتماعی به عنوان پشتوانه اعتباری افراد تنگدست وارد تعامل با طرف‌های مالی ایشان می گردند و پرداخت‌های مالی آنان را تضمین می‌کنند وبر عهده می‌گیرند.(قابل:۳۷۶)

اساس اولیه ضمان در مورد "دیون" است .شخصی مدیون شخص دیگری است،شخص سومی پیدا می‌شود و دین شخص مدیون را به عهده می‌گیرد،به وی ضمان گفته می‌شود(مطهری:۲۲)

در عقد ضمان تعدادی شرط لازم و مورد توافق همه فقها ونیز تعدادی شرط که لزوم آن مورد اختلاف است،وجود دارد:

---

[1] The Canada deposit insurance corporation

[2] عاقد در مقابل چیزی که داده یا تعهدی که کرده چیزی نگیرد.

۱.علاوه بر شروط عامه (بلوغ ،عقل، اراده)رعایت شرط تنجیز(اتمام قرارداد به لحاظ قانونی به نحوی که تحقق و امضاء آن موکول به آینده نشده باشد)نیز مورد توافق تمام فقهاست.

۲.در اشتراط "رضایت"، شرط رضایت ضامن قطعی و غیر قابل تردید است ولی در مورد شرط رضایت کسی که طلبکار است و ضامن عهده دار پرداخت طلب او می‌شود،بین فقها اختلاف است.اکثر فقهای شیعه رضایت مضمون له را لازم دانسته‌اند و حتی اذعان به اجماع نیز کرده‌اند، اما بسیاری از فقهای اهل سنت قائل به عدم اشتراط هستند .

۳.از شروط مورد اختلاف معلوم بودن مورد ضمان به لحاظ کمّی و کیفی است .اصولاجهل در معامله در سایر عقود (عقود معاوضه‌ای) مورد بطلان قرارداد می‌شود.اما در ضمان مورد اختلاف است.

۴.از موارد دیگر مورد اختلاف لزوم فعلیت مورد ضمان در هنگام "عقد ضمان"است.یعنی این که آیا می‌توان نسبت به تعهدات مالی افراد در زمانی که هنوز هیچ گونه تعهدی پدید نیامده اقدام به قرارداد ضمان کرد یا خیر؟(قابل:۳۷۶)

نسبت بیمه سپرده با ضمان

در تطابق انواع بیمه‌ها با عقد ضمان موارد مورد اختلافی که وجود دارد شروط ۳و۴ می‌باشد.

اولاً از آنجا که در انواع بیمه‌ها مقدار تعهدات مالی بیمه شده در طول زمانی که حق بیمه پرداخت می‌شود معلوم نیست و از نظر ضمانت کننده(بیمه گر)این امر مصداق ضمان مجهول می باشد زیرا مالی که مورد ضمانت قرار گرفته به لحاظ کمیّت و کیفیت مجهول است.لذا فقها نظرات متفاوتی راجع به صحت این نوع ضمان دارند.اما نظر به اینکه بیمه سپرده‌ها یک نوع ضمانت بدهی یا دین(بدهی بانک به سپرده گذاران)است که کم و کیف آن معلوم بوده و از ابتدا در قرارداد مشخص است که چه بخشی از سپرده‌ها مورد ضمانت و بیمه است ،لذا این اشکال بر این نوع بیمه وارد نیست.

ثانیاً اشکال دیگر بر تطبیق بیمه با ضمان این است که به عقیده آنان عقد بیمه"التزام ما لا یلزم" است که از آن با عناوین "لزوم ما لا یلزم" و"ضمان مالم یجب" نیز یاد می‌کنند.التزام در لغت به معنی به گردن گرفتن و ملزم شدن آمده و منظور از این اصطلاح فقها آن است که تعهد به انجام چیزی بشود که هنوز تحقق نیافته(عرفانی:۷۱) در انواع دیگر بیمه‌ها مورد ضمان در هنگام عقد قرارداد معمولاً محقق نشده اما در بیمه سپرده مورد ضمان(بدهی بانک به سپرده گذار)محقق شده است.بنابراین می‌توان از منظر عقد ضمان معاوضه‌ای به قرارداد بیمه سپرده نگاه کرد.

هبه

بخشش حق و یا مال خود به دیگران که مورد تایید عقل و شرع است در اصطلاح فقهی "هبه" نامیده می‌شود. فردی که چیزی را به دیگری می‌بخشد می‌تواند به صورت رایگان این کار را انجام دهد یا آن را مشروط به اقدام متقابل (که البته باید مشروع باشد)کندف که به آن "هبه مشروطه" یا "هبه معوّضه" یا "هبه ثواب "می‌گویند.این نوع هبه نزد تمام فقهای اسلام مشروع است(جواهرالکلام ۲۰۲/۲۸تا۲۱۱)بعضی فقها بیمه را در شمار "هبه معوضه" یا "مشروطه" دانسته‌اند.

امام خمینی در این باره می‌گویند:

"ظاهراً بیمه قراردادی مستقل است و آن چه رایج است بدون تردید نه صلح است(مصالحه)نه هبه معوضه...و اگر چه ممکن است به گونه‌ای صلح و هبه معوضه و ضمان متقابل و در برابر عوض، واقع شود و در تمامی اشکال و صور یاد شده (وقوع بیمه)صحیح است شرعاً بنا بر نظر قوی‌تر.."(تحریرالوسیله۶۰۹/۲)

آیت الله خویی در این باره می‌گوید: "می‌توان قرارداد بیمه را با تمام اقسام آن از باب عقد هبه معوضه تصحیح کرد..."(توضیح المسائل مراجع۷۲۱/۲ مسئله ۲۸)

فقهای دیگری نیز چون آیت الله جواد تبریزی (توضیح المسائل /۵۱۳) و آیت الله شریعتمداری(توضیح المسائل/۵۰۲) ،این نظریه را تایید کرده‌اند. قانون مدنی ایران نیز که ریشه فقهی دارد هبه معوّضه را پذیرفته و در ماده ۸۰۱قانون مذکور آمده است که هبه ممکن است معوّض باشد و واهب می‌تواند شرط کند که مهب مالی را به او هدیه کند یا عمل مشروعی را انجام بدهد (عرفانی:۱۴۴)

بیمه سپرده و هبه

با توجه به این که در قرارداد بیمه سپرده امکان این هست که هیچ بحران مالی اتفاق نیفتد و پرداخت خسارتی رخ ندهد و یا در مقابل در اثر بروز مشکل مالی چندین برابر دریافت‌های شرکت بیمه پرداخت خسارت به سپرده گذاران صورت گیرد، لذا در مورد اول ممکن است این ایراد باشد که دریافت حق بیمه در مقابل هیچ جایز نیست و پاسخ این است که بیمه شده(بانک)آن‌ها را به بیمه گر می‌بخشد و در مورد دوم مازاد دریافت‌ها را بیمه گر به بیمه شده می‌بخشد تا تصرّف در مازاد را مشروع سازد.

نکته دیگری که باید به آن توجه کرد این است که اگر قانون تمام بانک‌ها را ملزم به بیمه کردن سپرده‌ها نماید یعنی این نوع بیمه اختیاری نباشد ،آن گاه بین هبه معوضه و بیمه سپرده ازین جهت که هبه اختیاری است تفاوت خواهد بود.بنابراین اصل در صحت تطبیق بیمه سپرده بر هبه مشروطه غیر اجباری بودن آن است.

صلح (مصالحه)

یکی دیگر از عناوین فقهی که با قراردادهای بیمه سنخیت دارد و می‌توان بیمه را تحت آن عنوان مشروع دانست "صلح"است. صلح یا مصالحه ، عقد لازم پذیرفته شده‌ای است که متوقف بر نزاع نیست.بلکه حتی در جایی که نزاعی متوقّع نیست نیز جریان می‌یابد.(جواهر الکلام ۲۶/۲۱۱)

برخی از فقها (همچون آیت الله صادق روحانی و آیت الله محمد صدر)صریحاً از نسبت بیمه با "عقد صلح"یا" مصالحه "یاد کرده و برخی امکان ایقاع از طریق صلح را مطرح نموده‌اند و برخی مشکل اجبار در پرداخت حق بیمه در برخی قراردادهای بیمه‌ای را از طریق "اشتراک در عقد صلح "حل می‌کنند.(احمد قابل:۳۹۲)

آیت الله صافی گلپایگانی :اگر کسی با شرکتی قرارداد کند که هر سال مبلغی بدون عوض بدهد و در مقابل شرط کند که اگر آسیبی به تجارتخانه یا ماشین یا منزل یا وجود خودش برسد آن شرکت خسارت او را جبران یا آسیب را برطرف یا مرض را معالجه نماید ،عمل به این قرارداد با رضایت طرفین اشکال ندارد و در صورت عدم رضایت و اجبار، گیرنده وجه ضامن است. اگر در ضمن عقد صلح چنین شرطی بنماید صحت چنین صلحی با این شرط بعید نیست و الزام آور است.(توضیح المسائل:۵۸۵)

فقهای دیگری نیز بیمه را با صلح قابل مقایسه دانسته و بیمه را از مصادیق صلح دانسته‌اند.

(موسوی سبزواری:۵۲۸ ،مرعشی:۵۰۲)

بیمه سپرده و مصالحه

منظور از صلح در قراردادهای بیمه‌ای ،رضایت آگاهانه فرد نسبت به "گذشت از حق یا مال خویش به نفع طرف معامله "است به نحوی که اگر مثلاً در طول قرارداد بیمه در مقابل پرداخت‌های خویش هیچ گونه دریافتی نداشت یا کمتر از میزان حق بیمه پرداختی ،از تعهد بیمه گر بهره گرفته پیشاپیش تصرّف مالکانه‌ی بیمه گر را در وجه مورد نظر پذیرفته باشد و رضایت خود را ضمن قرارداد صلح اعلام کرده باشد تا تصرف او مشروع گردد(قابل:۳۹۲)

در صورتی که این رضایت دوجانبه بین بانک و شرکت بیمه وجود داشته باشد قرارداد بیمه سپرده می‌تواند نوعی مصالحه باشد.

اصولاً فلسفه تشریع عقد صلح در اسلام بدان جهت بوده است که مردم بتوانند هر معامله و قراردادی که مخالف شرع نبوده ولی در قالب یکی از عقود معین نمی‌گنجد ،تحت عنوان صلح انجام و منعقد نمایند و با توجه به همین فلسفه تشریع نیز قرارداد بیمه را که یکی از عقود جدید می‌باشد و در کتب فقهی نیز جزو عقود معین به شمار نیامده است می‌توان با صلح مقایسه کرد.(عرفانی:۱۴۷)

بیمه سپرده به عنوان عقدی مستقل

نظر عده‌ی کثیری از فقها این است که قرارداد بیمه مستقل از عقود متداول و شناخته شده در فقه است.طبق نظر این فقها هر عقدی که از نظر شرعی رسماً ممنوع نشده باشد و شرایط صحت عقود را داشته باشد مورد تایید شرع قرار می‌گیرد و نیازی به تطبیق آن با عقود متداول در فقه نیست .لذا در این قسمت کافی است بررسی کنیم که آیا قرارداد بیمه سپرده شرایط صحت عقود را دارد یا خیر؟

شروط صحت معاملات

یکی از شروط صحت عقود و معاملات (صرف نظر از شروط عامه ، بلوغ ، عقل و اراده در متعاملین) داشتن غرض منطقی و معقول است که در آن به "غیر سفیهی بودن " تعبیر می‌کنند . یعنی عقل آن قرار داد را کاری پسندیده و قابل دفاع به شمار می‌آورند و متعهد به شرط دوم این است که از نوع "اکل مال به باطل" نباشد (با استناد بر آیه ۱۸۸ سوره بقره :لا تاکلواموالکم بینکم بالباطل) پرداخت شود یا عوض و معوض هر دو چیزی باشند که "احساس پوچی و هیچ بودن یکی از دو طرف مورد معامله " نشود .نوع دیگر باطل آن است که شارع مقدس آن را منع شرعی کرده باشد . مثل قمار و ربا بنابراین هر قراردادی باید مصداق عناوین ممنوعه شرعی قرار نگیرد تا قراردادی صحیح باشد .

شرط سوم " تراضی" است . یعنی هر عقدی باید مبتنی بر رضایت متعاملین تحقق یابد بنابراین

اجبار و اکراه سبب بطلان قراردادها می‌شود . البته تراضی نسبت به نفس قرارداد است و اگر قوانین حکومتی به لحاظ ضرورت هلایی اقدام به بیمه را الزامی کند منافی تراضی نیست ولی اگر بیمه گر یا بیمه شده نسبت به اصل قرارداد به جهت احساس خسارت ، رضایت ندارد و تنها به دستور حکومت و الزام او اقدام به بستن قرارداد می‌کند ، مشروعیت چنین قراردادی مشکل است و بستگی به نظرهای فقها در این مورد دارد .

شرط چهارم ، روشن و مشخص بودن مورد معامله است ،یعنی طرفین معامله بدانند که چه چیزی مورد دادوستد قرار می‌گیرد و تعهد هر یک چیست یعنی حداقل به صورت اجمالی "مورد معامله " را بشناسد به عبارت دیگر مجهول بودن "عوضیا معوض" سبب بطلان قرارداد می‌شود.

شرط پنجم صحت قرارداد ، منجز بودن آن است و نباید اصل قرارداد متزلزل و معلق به چیزی باشد هر چند می‌توان با قراردادی منجز ، آن را مبتنی بر انجام کار مشخصی در آینده کرد .
به عبارت دیگر هر قراردادی با تمامی مشخصات و تعهداتی که هر یک در آینده باید به آن عمل کنند به هنگام انعقاد باید مورد امضاء و قبول دو طرف قرار گیرد و از نظر قراردادی کاری تمام شده باشد(احمد قابل:۴۰۶)
در این قسمت به بررسی نظرات مخالفان با عقد بیمه می‌پردازیم:

بیمه و عقد سفهی

عده‌ای بیمه را شرعی نمی دانند و معتقدند که بیمه عقل سفهی است زیرا بیمه گذار احتمالاً مبالغ زیادی به شرکت بیمه می‌پردازند و ابداً چیزی بدست نمی‌آورد بیمه گر نیز گاهی مبلغی جزئی به عنوان اقساط بیمه دریافت می‌نماید وبا بروز حادثه و وقوع خسارت ،مبلغ کلانی که چندین برابر حق بیمه دریافتی است می‌پردازد . لذا با توجه به این که معامله سفهی باطل است .
امام خمینی (ره) در پاسخ چنین اشکالی مبنی بر این است که اکثر اوقات پولی که بیمه گذار به شرکت بیمه گر می‌پردازد . چیزی در مقابل آن داده نمی‌شود پاسخ داده‌اند که "در معامله لازم نیست همیشه در برابر پول چیزی باشد ، مثلاً شما منزلی را اجاره می‌کنید ولی در آن سکونت و استفاده‌های دیگر نمی‌کنید در عین حال اجاره منزل را می‌پردازید و از این که در این مدت از آن استفاده کرده‌اید معذور نیستید .در مسئله بیمه هم همین طور است .این قرارداد عقلایی است و این تعهد نزد عقلا ارزش دارد و هر چند که نادر است ولی تضمینی است که در خور اهمیت می‌باشد (مطهری:۸۱)
بیمه سپرده نیز با توجه به توضیحات فوق نمی‌تواند قراردادی سفهی باشد . لذا شرط اول را داراست.

بیمه و قمار

عده‌ای دیگر از مخالفان بیمه آن را نوعی قمار می‌دانند،در مورد قمار ضرر و زیان وارده در واقع اینجاست که قمار باز با اقدام عمدی خویش به شرط بندی در جستجوی خطری بر می‌آید که پیش‌تر موجود نبوده و یا اینکه ارتباط شخصی با وی نداشت . خریدن بلیط بخت آزمایی شرط بندی در مسابقات مختلف ،بازی‌های با ورق و یا شطرنج نمونه‌هایی برای آن می‌باشند . همه اشکال قمار در این امر مشترکند که خطر خسارت مالی که قمار باز از طریق شرط بندی خود را در معرض آن قرار می‌دهد از ابتدا اگر خودش اراده می‌کرد قابل اجتناب بود (صدیقی،۴۲:۱۳۷۱)
اما در انواع بیمه‌ها مسئله متفاوت است ،در مورد بیمه سپرده‌ها وقوع بحران‌ها و مشکلاتی که بانک سپرده‌های سپرده گذاران خود را در برابر آن بیمه می‌کند خارج از اختیار بانک است و این طور نیست که بانک عمداً به استقبال بحران و مشکل رفته باشد .
دومین تفاوت اساسی بین قمار و بیمه در چشم داشت منفعت است نفع حاصل از پیروزی انگیزه قمار را ایجاد می‌کند (صدیقی،۴۳:۱۳۷۱) در حالی که در بیمه سپرده‌ها پولی که بانک طبق قرارداد از شرکت بیمه دریافت می‌کند به عنوان یک منفعت به شمار نمی‌آید بلکه تنها خسارت وارده را جبران می‌کند و از عمق بحران ایجاد شده کاسته و مانع ورشکستگی بانک می‌شود .
مرحوم آیت الله مطهری می‌گوید :"فقها هیچ احتمال نداده‌اند که بیمه داخل در باب قمار بشود و وجهی هم ندارد که ما بیمه را داخل در باب قمار بدانیم ...در مورد قمار و امور شبه قمار ،پول از دست طرف بیرون می‌رود بدون این که چیزی کسب کرده باشد . از نظر تاریخ این پول بیهوده بیرون رفته است . ولی در مورد بیمه این طور نیست .بیمه یک هدف عقلایی دارد . انسان تأمین می‌گیرد غیر از تأمین پول هم می‌گیرد و بنا براین پولی که بیمه گذار می‌دهد هرگز مصداق "لاتاکلو اموالکم بینکم بالباطل"نیست (مطهری،۱۳۶۴:۲۸۴)

بیمه و ربا

برخی مخالفان قرارداد بیمه ،یکی از علل مخالفت خود را مشتمل بودن قرارداد بیمه بر"ربا" دانسته‌اند من جمله شیخ محمد غزالی : " ... آن چه بیمه شونده به شرکت بیمه می‌پردازد اگر بعد از گذشت زمان مشخص در قرارداد آن را بگیرد آن مبلغ را به اضافه سودش که بدون تردید "ربا"ست ،می‌گیرد ...".(قابل:۴۲۰)
این اشکال بر بیمه عمر وارد شده که شرکت بیمه ملزم می‌شود بیش از مبلغ حق بیمه پرداختی توسط بیمه شده را پس از مدت معین بازگرداند.اما در مورد بیمه سپرده این روال وجود ندارد لذا هر چند این اشکال نیز توسط تعدادی از فقهی من جمله امام خمینی(ره) پاسخ داده شده اما چون موضوعیتی در بیمه سپرده ندارد و این اشکال بر آن وارد نیست لذا به آن پرداخته نمی‌شود.

بیمه و غرر

ازجمله دلایل ارائه شده برای جایز نبودن بیمه غرری بودن قراردادهای بیمه است .در کتب معتبره "لغت عرب" لفظ "غرر" را به معنی غفلت ، خدعه ، غیر قابل اطمینان ،نقصان و پدید آمدن حالتی که تجلی ظاهر به گونه‌ای باشد که از باطن شی ، غفلت شود دانسته‌اند.

معامله غرری آن معامله‌ای است که "ظاهر جذاب ولی باطنی غیر مطلوب " دارد ولی مالک . عرضه کننده کالا از باطن آن اطلاعی به متقاضی نمی‌دهد یا اطلاعات دروغ در اختیار او قرار می‌دهد . این گونه معامله اگر از نوع "خریدو فروش" باشد (بیع) قطعاً از جانب شرع ممنوع است و در غیر خرید و فروش مورد اختلاف نظر میان فقهاست .

اما این ادعا که "بیمه قراردادی غرری است " مورد مناقشه و اعتراض قرار می‌گیرد چرا که ظاهر و باطن قرارداد بیمه در معرض دید و انتخاب همگان قرار دارد و تجربه دیگران و بحث‌های مخالف و موافق تمام زوایای آن را آشکار کرده است اکثر عقلای عالم آن را قراردادی مفید برای اجتماع می‌دانند...(قابل:۴۲۶) بنابراین در انواع قراردادهای بیمه و من جمله بیمه سپرده هیچ خدعه‌ای دیده نشده و هیچ گونه خطری نسبت به مورد قرارداد متوجه کسی نمی‌شود و همان گونه که در ابتدا توضیح داده شد اقدام به آن منافع بی‌شماری به دنبال دارد.

مجهول بودن معوض در بیمه

جهل در معاملات در صورتی که از نوع کلی باشد سبب باطل شدن قرارداد می‌شود یعنی اگر "عوض یا معوض " معلوم نباشد و ندانیم که عوض را در مقابل چه چیزی واگذار می‌کنیم چنین قراردادی شرعاً پذیرفتنی نیست.آیت الله مطهری در این باره می‌گوید :

" در باب معامله بیمه ، اگر ما عوضین را"مال" در نظر بگیریم و بگوییم یک عوض ،مبلغ مجهولی است که بیمه گر می‌خواهد در صورت خسارت یا وقوع حادثه بپردازد و طرف دیگر مبلغ معلومی است که بیمه گزار می‌پردازد– که در بعضی از اقسام بیمه مثل بیمه عمر همین هم مجهول می‌شود – اگر ماهیت بیمه را بدانیم ، یعنی دو طرف عوض را دو مبلغی بدانیم که بیمه گر و بیمه گزار می‌پردازد، از نظر فقهی قابل توجیه نخواهد بود."(مطهری:۲۸۰)

در حقیقت استاد مطهری در پی آن است که بگوید "معوض حقیقی" در قرارداد بیمه "نفس تأمین " و ایجاد امنیت خاطر از طرف بیمه گر برای بیمه شده است و نه مبلغی که به عنوان خسارت می‌پردازد(قابل :۴۲۹)

در مورد بیمه سپرده علاوه بر این که نرخ بیمه برای ایجاد امنیت خاطر بانک‌ها در صورت بروز بحران به شرکت بیمه پرداخت می‌شود نرخ بیمه‌ی پرداختی در مقابل همین باز پرداخت بخشی مشخص و یا کل سپرده‌های بیمه شده در صورت بروز بحران است لذا عوض ومعوض هر دو معلوم بوده و این اشکال بر بیمه سپرده‌ها وارد نیست.

نتیجه گیری

نظام‌های بیمه سپرده می‌توانند به عنوان بخش مکمل شبکه ایمنی ،به حفظ ثبات مالی کمک کنند و از این رو،بانک‌ها را قادر به مداخله در رشد اقتصادی و پشتیبانی موثر از آن سازند.اما برای برقراری یک نظام کارآمد و معتبر، بیمه سپرده باید در راستای شرایط حاکم بر کشور تعیین شود از این رو در این تحقیق سعی شد که مبنای فقهی بیمه سپرده بررسی شود . با توجه به بررسی‌های انجام گرفته ، به نظر نمی‌رسد،اشکالی بر بیمه سپرده به عنوان یکی از عقود معهوده شرعی مانند ضمان ،هبه و صلح و همچنین به عنوان عقدی مستقل وارد باشد .

استفتائات

مسأله ۲۸ می‌توان قرارداد بیمه را با تمام اقسام آن از باب عقد هبهٔ معوّضه تصحیح کرد به این معنی که بیمه‌کننده مبلغی را به طور ماهیانه یا سالیانه یا یکجا به بیمه‌گر هبه می‌کند و در ضمن عقد هبه به بیمه‌گر شرط می‌کند که در صورت پیشامد و رخداد هر نوع خسارتی که در بیمه‌نامه ذکر شده، باید بیمه‌گر آن را جبران کند و بر بیمه‌گر نیز واجب است به این شرط وفا کند و خسارت بیمه‌کننده را جبران کند، بنا بر این عقد بیمه به تمام اقسام آن یک نوع هبه معوضه است، جایز و صحیح است. (توضیح المسائل (محشی – امام خمینی)؛ ج۲، ص: ۸۶۰)

آیا می‌توان فرد وام‌گیرنده را الزاماً موظف به پرداخت حق بیمه نمود، و بیمه در صورت مرگ یا مهجوریت، قرض او را تکفل نماید؟ البته بیمه جهت بالا رفتن ضریب امنیت سرمایه در صندوق است.

[جواب]

باسمه تعالی؛ الزام کردن قرض گیرنده به پرداخت حق بیمه اگر به این صورت باشد که: وام‌دهندگان اعلام کنند ما فقط به کسانی وام می‌دهیم که دفترچهٔ بیمه قرض داشته باشند و حق بیمه را بپردازند، مانعی ندارد، و الله العالم. (استفتائات جدید (تبریزی)؛ ج۱، ص: ۲۸۱)

سؤال ۱۰۹۰: آیا می‌توان وام‌گیرنده را موظف به پرداخت حق بیمه کرد تا بیمه در صورت مرگ یا محجوریت قرض او را تکفل کند؟

جواب: ظاهراً مانعی ندارد. جامع المسائل (فارسی – فاضل)؛ ج۱، ص: ۲۷۲

مسألهٔ ۲۴۳۸- بیمه قراردادی است بین بیمه‌کننده و شرکت یا شخص بیمه‌گر و بر این اساس است که در برابر پولی که به آن شرکت یا آن شخص می‌دهد خسارت‌های وارده بر انسان یا چیزی را جبران کند و این معامله و قرارداد مستقلّی است که با شرایطی که در مسائل آینده می‌آید صحیح است، چه بیمه کالاهای تجارتی باشد، یا ساختمان‌ها و اتومبیل‌ها و کشتی‌ها و هواپیماها، یا بیمهٔ کارمندان و کارگران، یا بیمهٔ عمر و مانند آن که در عرف عقلاء معمول است

. مسألهٔ ۲۴۳۹- طرفین بیمه، باید بالغ و عاقل باشند و قرارداد بیمه را از روی اراده و اختیار انجام دهند و هیچ کدام سفیه نباشند، علاوه بر این باید تمام خصوصیّات را معیّن کنند از جمله: ۱- تعیین مورد بیمه که فلان وسیلهٔ نقلیّه یا فلان ساختمان و فلان شخص است. ۲- تعیین دو طرف قرارداد. ۳- تعیین اقساط و مبلغی را که بیمه‌کننده باید بپردازد. ۴- تعیین زمان بیمه که مثلاً از فلان روز تا یک سال است.۵ -تعیین خطرهایی که موجب خسارت می‌شود، مانند خطر آتش‌سوزی یا بمباران یا غرق شدن یا سرقت یا وفات یا بیماری، یا هرگونه خطر دیگر. ۶- تعیین سقف قیمت چیزی که بیمه شده مثلاً فلان خانه به مبلغ دو میلیون تومان یا کمتر و بیشتر بیمه شده است، یا به قیمت عادلانهٔ روز و مانند آن و به هر حال باید اصول کلی که در بیمه در میان عرف عقلا رایج است رعایت شود.(رساله توضیح المسائل (مکارم)؛ ص: ۴۷۹)

در این قسمت پاسخ‌های دریافت شده به سوالات ارسالی به دفاتر آیات عظام را ملاحظه می‌نمایید .

سؤال از آیت الله حسنی: جهت حمایت از سپرده گذاران و کاهش ریسک سپرده گذاری در بانک‌های خصوصی آیا می‌توان سپرده‌ها را بیمه نمود؟(آیا بیمه پول جایز است)

جواب:

بیمه مال چنانچه واجد شرایطی باشد که برای شما می‌فرستیم اشکالی ندارد.

بیمه قراردادی است بین بیمه کننده و بیمه شونده بر این که بیمه شونده مالی به بیمه کننده بپردازد ـ چه آن مال عین یا منفعت یا عمل باشد ، و چه یک جا و یا به اقساط باشد ـ و در مقابل بیمه کننده خسارتی را که بر بیمه شونده یا بر دیگری وارد می‌شود به طوری که در عقد معیّن شده بپردازد.

بیمه انواع و اقسام متعددی دارد ـ مانند بیمه حیات و بیمه سلامت و بیمه مال ـ و چون حکم آن‌ها یکی است نیازی به بیان اقسام و انواع آن نیست.

بیمه از عقود است و به ایجاب و قبول محقّق می‌شود ، مثل آن که بیمه کننده بگوید: «من متعهّدم که خسارت وارده بر جان یا مال را در مقابل پرداخت چنین مالی جبران کنم» و کسی که خواهان بیمه است بگوید: «قبول کردم» یا کسی که خواهان بیمه است بگوید: «من تعهّد می‌کنم که مال معینی را در مقابل جبران چنین خسارتی بپردازم» و بیمه کننده قبول کند.

و این عقد مانند سایر عقود ، به قول و فعل محقّق می‌شود ، و شرایط عامّه عقود مانند بلوغ و عقل و قصد و مکره نبودن و محجور نبودن طرفین عقد ـ به سفاهت یا افلاس ـ در آن معتبر است.

و معتبر است آنچه بیمه می‌شود ـ مانند جان یا مال ـ و خطرهای احتمالی که جان یا مال به جهت آن بیمه می‌شود ، معیّن باشد ، و همچنین مالی که پرداخت می‌شود ، و اگر به اقساط است ، اقساط ماهانه یا سالانه آن مثلاً معیّن باشد ، و ابتدا و انتهای مدّت بیمه نیز معیّن باشد.

می‌توان تمام اقسام عقد بیمه را از باب تعهّد بیمه کننده و بیمه شونده به پرداخت خسارت و مال معیّن ، قرار داد ، هرچند احوط آن است که مثلاً بیمه شونده مال معینی به بیمه کننده صلح کند به شرط آن که بیمه کننده خسارت احتمالی که معیّن شده جبران نماید ، و بر بیمه کننده جبران واجب می‌شود ، و همچنین در صورتی که مال معیّن از طرف بیمه شونده عین باشد ، می‌توان عقد بیمه را به عنوان هبه به شرط تحمّل خسارت احتمالی از جانب بیمه کننده انجام داد ، که بر بیمه کننده وفای به شرط واجب است.

چنانچه عقد بیمه به صورت صلح به شرط تحمّل خسارت یا به صورت هبه به شرط تحمّل خسارت باشد ، و بیمه کننده در صورت پیش آمد خسارتی بر بیمه شونده ، از جبران آن خودداری کند و به شرط عمل ننماید ، بیمه شونده خیار تخلّف شرط دارد و می‌تواند صلح یا هبه را فسخ کند ، و آنچه از اقساط بیمه پرداخت کرده ، پس بگیرد.

در صورتی که بیمه شونده اقساط بیمه را بر طبق قرار داد نپردازد ، بر بیمه کننده واجب نیست خسارت وارده را جبران کند ، و بیمه شونده حقّ ندارد آنچه از اقساط بیمه پرداخت کرده ، پس بگیرد.

در صحّت عقد بیمه مدّت معیّنی معتبر نیست ، که باید مثلاً یک ساله باشد یا دو ساله یا بیشتر ، بلکه تابع توافق بیمه شونده و بیمه کننده است.

اگر شرکتی با سرمایه گذاری عده‌ای تأسیس شود ، و هر یک از شرکا و یا یکی از آنان در ضمن عقد شرکت بر دیگران شرط کند که چنانچه ضرر و حادثه‌ای بر جان یا مال او وارد شود ـ با تعیین نوع حادثه ـ شرکت باید خسارت آن حادثه را از سود عاید خود جبران کند ، در صورت وقوع حادثه تا زمانی که عقد شرکت باقی است واجب است شرکت به این شرط عمل نماید.

منابع و مأخذ

۱. آقایی پور، او فرجی ،ی.۱۳۸۴،راهکارهای ارائه بیمه سپرده در ایران با اتکا به تجارب کشورهای دیگر،صنعت بیمه شماره ۷۷.
۲. افشاری ،زو یزدان بناه،ا.۱۳۸۸ ،تاثیر بیمه سپرده صریح بر وقوع بحران های بانکی در کشورهای در حال توسعه .
۳. امام خمینی ره،توضیح المسائل(رساله علمیه)، ناشر حوزه علمیه قم (بدون تاریخ انتشار)
۴. امام خمینی، سید روح اللّه موسوی، توضیح المسائل (محشّی – امام خمینی)، ۲ جلد، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، قم – ایران، هشتم، ۱۴۲۴ ه ق
۵. تبریزی، جواد بن علی، استفتاءات جدید (تبریزی)، دو جلد، قم – ایران، اول، ه ق
۶. خویی، آیت الله سید ابوالقاسم. ۱۳۹۴ ه-ق ،توضیح المسائل .

۷. دوستی .ن؛ محمدزاده.آو شجاعی .ا،۱۳۸۸ ،بیمه سپرده ،گزارش موردی ۴۳،گروه نشریات علمی و تخصصی ، پژوهشکده بیمه.

۸. شیخانی ،س . ۱۳۸۵.سیستم بیمه سپرده ها :ابزاری در جهت توسعه بانکداری غیر دولتی در جمهوری اسلامی ایران. ناشر پژوهشکده پولی و بانکی _بانک مرکزی،چاپ دوم.

۹. شیرازی، ناصر مکارم، رساله توضیح المسائل (مکارم)، در یک جلد، انتشارات مدرسه امام علی بن ابی طالب علیه السلام، قم – ایران، پنجاه ودوم، ۱۴۲۹ ه ق

۱۰. صدیقی ، محمد نجات الله، بهار ،۱۳۷۱ ، بیمه در سیستم اقتصادی اسلام، ترجمه :گروه ترجمه مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی .نشر دنا .چاپ اول.

۱۱. عرفانی،ت.۱۳۷۱،قرارداد بیمه درحقوق اسلام و ایران ،انتشارات کیهان.

۱۲. لنکرانی، محمد فاضل موحدی، جامع المسائل (فارسی – فاضل)، دو جلد، انتشارات امیر قلم، قم – ایران، یازدهم، ه ق

۱۳. گلپایگانی ، آیت الله محمد رضا .توضیح المسائل ،انتشارات دارالعلم قرآن کریم، چاپ شصت و دوم.

۱۴. مرعشی، آیت الله سید محمد حسین .توضیح المسائل ،انتشارات فراهانی، چاپ چهل و نهم.

۱۵. مطهری ،م.۱۳۶۱، بررسی فقهی مسئله بیمه. انتشارات میقات ،چاپ مهارت.

۱۶. مطهری،م. ۱۳۶۴، ربا،بانک ،بیمه، انتشارات صدرا.

۱۷. موسوی سبزواری ، آیت الله سیدعبدالعلی . ۱۳۹۰ه–.ق، توضیح المسائل،چاپ اول، نجف اشرف.

۱۸. نجفی، شیخ محمد حسن . سال۱۲۸۷ه–.ق ،جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام،چاپ سنگی (این کتاب به ۳۵/۳/۱۷/۲۶۹۳ثبت کتابخانه دادگستری درتهران شده است).

۱۹. یوسفی ،و.۱۳۸۷، امکان سنجی بیمه سپرده در نظام مالی جمهوری اسلامی ایران ،دانشگاه امام صادق(ع).